

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343

АНТОНЮК О.А.

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Розглядаються особливості призначення експертиз під час розслідування зазначених протиправних діянь, а також формуються пропозиції щодо застосування найбільш доцільних заходів до цього.

Автор зазначає, що відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу процесуальний порядок їх призначення віднесено до проведення слідчих (розшукових) дій. Даний аспект повністю підтримується, але одразу відмічено, що експертизи проводяться конкретною особою – експертом. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку проводяться різноманітні експертизи з огляду на конкретну ситуацію.

Аналіз судово-слідчої практики сформульовано перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку, зокрема: а) встановлення ідентифікуючих ознак злочинця, транспортних засобів та слідів злочину; б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення. Серед перших було виділено криміналістичні – 65 % та судово-біологічні – 51 % експертизи. Найбільш розповсюдженими у другій групі є судово-медична (79 %), судово-психіатрична (67 %), а також балістична (14 %) експертиза та експертиза холодної зброї (21 %).

Ключові слова: *кримінальні правопорушення, громадський порядок, криміналістична характеристика, експертиза, слідчі (розшукові) дії.*

Научная статья посвящена исследованию некоторых аспектов расследования уголовных правонарушений против общественного порядка. Рассматриваются особенности назначения экспертиз при расследовании указанных противоправных действий, а также формулируются предложения по применению наиболее целесообразных мер к этому.

Автор отмечает, что в соответствии с действующим Уголовным процессуальным кодексом процессуальный порядок их назначения отнесен к проведению следственных (розыскных) действий. Данный аспект полностью поддерживается, но сразу отмечено, что экспертизы проводятся конкретным лицом – экспертом. При расследовании уголовных правонарушений против общественного порядка проводятся всевозможные экспертизы с учетом конкретной ситуации.

Анализ судебно-следственной практики сформулирован список судебных экспертиз, которые могут назначаться при расследовании уголовных правонарушений против общественного порядка, в частности: а) установление идентифицирующих признаков преступника, транспортных средств и следов преступления; б) диагностика разных аспектов уголовного правонарушения. Среди первых были выделены криминалистические – 65% и судебно-биологические – 51% экспертизы. Наиболее распространены во второй группе судебно-медицинская (79%), судебно-психиатрическая (67%), а также баллистическая (14%) экспертиза и экспертиза холодного оружия (21%).

Ключевые слова: *уголовные правонарушения, общественный порядок, криминалистическая характеристика, экспертиза, следственные (розыскные) действия.*

The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of criminal offenses against public order. The peculiarities of the appointment of examinations during the investigation of these illegal acts are considered, as well as proposals are made for the application of the most appropriate measures to this end.

The author notes that in accordance with the current Criminal Procedure Code, the procedural order of their appointment is attributed to the conduct of investigative (search) actions. This aspect is fully supported, but it is immediately stated that the examinations are conducted by a specific person - an expert. When investigating criminal offenses against public order, various examinations are conducted taking into account the specific situation.

Analysis of forensic practice formulates a list of forensic examinations that may be assigned in the investigation of criminal offenses against public order, in particular: a) the establishment of identifying features of the offender, vehicles and traces of the crime; b) diagnosis of various aspects of a criminal offense. Among the first were forensic - 65% and forensic - 51% of the examination. The most common in the second group are forensic (79%), forensic psychiatric (67%), as well as ballistic (14%) examination and examination of cold steel (21%).

Key words: criminal offenses, public order, forensic characteristics, examination, investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Серед всього спектру можливості використання спеціальних знань в кримінальних провадженнях особливе місце займає проведення експертиз. Відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу процесуальний порядок їх призначення віднесено до проведення слідчих (розшукових) дій. Даний аспект ми повністю підтримуємо, але одразу зазначимо, що експертизи проводяться конкретною особою – експертом. Але можуть призначатися як стороною обвинувачення, так і стороною захисту. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку проводяться різноманітні експертизи з огляду на конкретну ситуацію. Тому їх дослідження є надзвичайно важливим для надання рекомендацій щодо їх призначення працівникам правоохоронних органів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Дослідженням питань призначення та проведення різноманітних експертиз займалися такі вчені як В. Є. Бергер, Р. С. Белкін, І. Ф. Герасимов, О. О. Ейсман, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. О. Образцов, І. В. Пиріг, М. В. Салтєвський, М. О. Селіванов, В. Г. Танасевич, К. О. Чаплинський, О. Г. Філіпов, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, М. П. Яблоков. Але комплексного аналізу призначення експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку не було проведено. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне дослідити вказані аспекти в кримінальних провадженнях даної категорії.

Метою даної статті є дослідження проблемних аспектів призначення експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

Виклад основного матеріалу. Одразу зазначимо, що призначення експертизи залежить від волевиявлення конкретної уповноваженої особи і за наявності відповідних обставин. З цього приводу С. М. Стахівський зазначає, що «...вона, як правило, має призначатися тоді, коли без застосування спеціальних знань не вдається з’ясувати обставини, що мають значення для справи. Відмова від провадження експертизи в таких випадках призводить до того, що ці обставини залишаються не з’ясованими» [10, с. 210].

Ми погоджуємося з П. В. Шалдирваном з приводу того, що у кримінально-процесуальній діяльності спеціальні пізнання використовуються у двох формах: при залученні фахівців під час виконання окремих слідчих (розшукових) дій та при проведенні судових експертиз, які розглядаються як процесуальні дії, що полягають в дослідженні особою, яка володіє спеціальними знаннями в науці, техніці, мистецтві, ремеслі (тобто експертом), за завданням слідчого або судді (суду) речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, які мають значення для правильного вирішення справи [11, с. 158]. В розрізі цього доречним буде надати визначення експертизи.

Так, законодавець в статті 1 Закону України «Про судову експертизу» сформулював його як «...дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудо-

вого розслідував чи суду» [8]. Після виявлення вказаних матеріальних об'єктів, явищ і процесів на перший план виступає необхідність їх дослідження в ході проведення окремих видів експертиз. З цього приводу О. О. Ейсман вказує, що це, по-перше, надає можливість з'ясувати природу відповідного знаряддя, а, по-друге, провести додаткову кваліфікацію. Автор зазначає, що експертизу характеризують три ознаки: застосування спеціальних знань; дослідження; надання висновку [4, с. 89]. В розрізі цього зазначимо, що важливе значення має підготовчий етап призначення експертизи, адже під час нього уповноважена особа визначається, чи дійсно необхідне дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, а також визначає орган, де буде проводитися експертне дослідження, та формулює необхідні для з'ясування питання.

Серед підготовчих заходів до експертизи необхідно одразу виокремити визначення її виду та предмета дослідження. На думку М. Г. Щербаковського, слідчий має з'ясувати, який вид спеціальних знань йому потрібний для вирішення завдань експертизи. Предмет експертиз визначається переліком питань, що підлягають вирішенню експертом. Крім того, автор акцентує увагу, що предмет експертизи визначається рівнем розвитку тієї чи іншої галузі знань та практичної розробленістю методів встановлення окремих фактів. По-перше, він повинен бути випробуваний експертною практикою та для його встановлення розроблено відповідні методики, по-друге мати значення для розслідування справи. Одночасне врахування обох критеріїв дозволяє точно визначити конкретний предмет експертизи та відповідно – коло питань експерту [12, с. 189].

До підготовчого етапу призначення експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку також необхідно віднести наступні заходи. По-перше, безпосереднє прийняття уповноваженою особою рішення про проведення експертизи. Залежно від слідчої ситуації призначається експертизу, якщо для вирішення питань в кримінальному провадженні необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, або коли призначення експертизи є обов'язковим. Таке рішення можливо прийняти вже під час проведення початкових слідчих (розшукових) дій, і, насамперед, у ході огляду місця події. Виявляючи й вилучаючи різні сліди, уповноважена особа висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості та перспективи їх експертного дослідження.

Під час огляду місця події та проведення першочергових слідчих (розшукових) дій відводиться спеціалісту. Адже спеціаліст, про що вказують окремі науковці, надаючи допомогу правоохоронним органам у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може дати консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також кількості матеріалів, необхідних для проведення експертизи [5, с. 137].

Слід також не забувати і про формулювання термінів проведення експертиз. З цього приводу доречно І. В. Пиріг наголошує на тому, що вказане залежить від таких факторів: «...складність дослідження...; навантаження на експертів; наявність необхідного обладнання; кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів та поставлених для вирішення питань; ...середній час, витрачений на проведення даного виду дослідження ступінь розробленості методики проведення даного виду експертиз» [7, с. 273].

На основі вивчення судово-слідчої практики нами було з'ясовано, що експертизи призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР протягом: 1 доби – 2 %, 5 діб – 46 %, 15 діб – 14 %, місяця – 27 %, понад місяць – 11 %.

З огляду на предмет дослідження розглянемо напрацювання науковців з приводу досліджуваного питання. Так, О. В. Антонюк на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 4 ст. 296 КК України, визначила перелік судових експертиз, які здебільшого призначаються, а саме:

- судово-медична – 73 %;
- експертиза холодної зброї – 68 %;
- судово-біологічна – 49 %;
- судово-балістична – 46 %;
- дактилоскопічна – 28 %;
- судово-хімічна – 19 %;
- судово-психіатрична – 18 %;
- трасологічна – 9 % [1, с. 56].

В свою чергу, М. А. Очеретяний під час свого дослідження з'ясував, що під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, у разі наявності тілесних ушкоджень у його учасників обов'язково призначалася судово-медична експертиза живих осіб – 100 % випадків. Також найбільш характерним для даної категорії справ є проведення: а) судово-психіатричних експертиз

підозрюваних – 51 %; б) судово-біологічних експертиз речових доказів – 42 %; в) криміналістичних досліджень холодної зброї – 17%; г) дактилоскопічних – 13 %; д) балістичних – 8 % [6, с. 332].

А вже К. В. Бахчев на базі аналізу матеріалів кримінальних проваджень сформулював «...перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема: а) встановлення ідентифікуючих ознак неповнолітнього хулігана, транспортних засобів та слідів злочину; б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення». Автор наголосив, що «...серед перших було виокремлено криміналістичні – 12 % та судово-біологічні – 61 % експертизи. Найбільш розповсюдженими у другій групі є судово-медична (73 %), судово-психіатрична (54 %), а також балістична (12 %) експертиза та експертиза холодної зброї (18 %)» [2, с. 126].

Зі свого боку, О. В. Антонюк також розподілила судові експертизи: ідентифікації особи злочинця, знарядь злочину та речових доказів; дослідження учасників хуліганства. До I групи авторка віднесла такі експертизи: дактилоскопічна; трасологічна; судово-біологічна (імунологічна, цитологічна, одорологічна, експертиза волосся, молекулярно-генетична) та ін. До II групи віднесено судово-медичну, судово-психіатричну і судово-хімічну експертизи, експертизу знарядь злочину та ін. [1, с. 56].

Аналіз судово-слідчої практики дозволив нам сформулювати перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку, зокрема:

- а) встановлення ідентифікуючих ознак злочинця, транспортних засобів та слідів злочину;
- б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення.

Серед перших нами було виділено криміналістичні – 65 % та судово-біологічні – 51 % експертизи. Найбільш розповсюдженими у другій групі є судово-медична (79 %), судово-психіатрична (67 %), а також балістична (14 %) експертиза та експертиза холодної зброї (21 %).

Як бачимо, найбільш поширеними в зазначеній категорії кримінальних проваджень є судово-медичні експертизи, які окремі науковці розділяють на експертизи трупа, живих осіб, речових доказів [3]. За даними проведеного дослідження, кожному другому потерпілому завдавалися побої й тілесні ушкодження, в тому числі 8 % осіб – середньої тяжкості і 4 % – тяжкі тілесні ушкодження. Нерідко поранення заподіювалося і правопорушником, які вчиняли протиправні дії.

Так, 27 вересня 2015 року близько 17-30 год. гр. Р., будучи в стані алкогольного сп'яніння, у приватному будинку, на ґрунті особистих неприязних відносин вчинив сварку із гр. Є., з якою на той час перебував у фактичних сімейних стосунках. В ході сварки гр. Р. тягав потерпілу за волосся, здавлював руками горло та висловлював в її адресу погрози. Після того, як потерпіла вийшла з будинку гр. Р. взяв телевізор марки «Daewoo», мотивуючи тим, що вона винна йому 2000 грн. і пішов з господарства. Потерпіла та її мати з метою повернути телевізор пішли за правопорушником. Знаходячись біля паркану за межами вищезазначеного господарства, гр. Р. схопив потерпілу за волосся, звалив з ніг та почав тягти її по землі з щабеним покриттям. В цей час прибув батько потерпілої разом з матір'ю намагалися припинити протиправні дії. На що гр. Р. умисно кулаком правої руки наніс батьку потерпілої один удар по обличчю в область лівого ока, від якого той впав на землю, після чого гр. Р. сів на нього зверху, схопивши рукою за одяг в області шиї, наніс потерпілому щ удар кулаком в обличчя. Вищезазначені дії були припинені пересічним громадянином, який в той час на автомобілі проїжджав поблизу вищезазначеного господарства. Було призначено ряд експертиз, зокрема судово-медичних експертиз потерпілих. Завдяки чому було з'ясовано, що протиправними діями гр. Р. були заподіяні співмешканці тілесні ушкодження у вигляді саден нижніх кінцівок, які згідно висновку судово-медичної експертизи кваліфікуються як легкі тілесні ушкодження, батьку співмешканки – тілесні ушкодження у вигляді крововиливів голови та шиї, садна голови, які згідно висновку судово-медичної експертизи кваліфікуються як легкі тілесні ушкодження [9].

Тобто проведення судово-медичної експертизи живих осіб є обов'язковим. З цього приводу, П. В. Шалдирван наголошував на тому, що судово-медична експертиза потерпілих або підозрюваних на предмет встановлення наявності тілесних ушкоджень, їх тяжкості, обставин одержання й таке інше є просто необхідною. У рамках судово-медичної експертизи речових доказів (із наданням одягу потерпілих, а інколи і шкіряних шматочків) вирішуються такі питання: який вхідний отвір відповідає вихідному отвору; чи відповідає кількість ушкоджень на тілі, кількості ушкоджень на одязі потерпілого; з якої відстані провадилися постріли; які ушкодження утворилися в результаті пострілів із пістолета, а які - з автомата; у якому положенні потерпілі перебу-

вали в момент одержання поранень (питання це зокрема, з'ясовується і по слідах крові на одязі)? Судово-біологічні експертизи (цитологічні, імунологічні). Доручаються для проведення досліджень експертам системи МОЗ України (судово-біологічні відділення обласних бюро СМЕ) або Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ) МВС України. У рамках цих експертиз досліджуються зразки крові, слини, сечі, потожирових виділень (у тому числі потожирових слідів пальців рук або долонь, непридатних для ідентифікації, виявлених на місці події), волосся та ін. При цьому встановлюють їх групову належність, що зменшує коло підозрюваних. Перспективно зняття відбитків ДНК (профілю ДНК) - носія генетичної інформації з утворень живої матерії (кров, слина, волосся і ін.), виявлених на місці події, із наступною постановкою перед експертами запитання: чи могли сліди крові (слини та ін.) належати підозрюваному (потерпілому)? Для трупу невстановленої особи: чи є труп, знайдений під час огляду місця події трупом брата (сином матері) конкретної людини? Для дослідження необхідно представити клітинний матеріал з непошкодженим ядром [11, с. 161-162].

Висновок. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку проводяться різноманітні експертизи з огляду на конкретну ситуацію. Аналіз судово-слідчої практики дозволив нам сформулювати перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку, зокрема: а) встановлення ідентифікуючих ознак злочинця, транспортних засобів та слідів злочину; б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення. Серед перших нами було виділено криміналістичні – 65 % та судово-біологічні – 51 % експертизи. Найбільш розповсюдженими у другій групі є судово-медична (79 %), судово-психіатрична (67 %), а також балістична (14 %) експертиза та експертиза холодної зброї (21 %). За даними проведеного дослідження, кожному другому потерпілому завдавалися побої й тілесні ушкодження, в тому числі 8 % осіб – середньої тяжкості і 4 % – тяжкі тілесні ушкодження. Нерідко поранення заподіявалося і правопорушникам, які вчиняли протиправні дії.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Е. В. Особенности проведения отдельных следственных (розыскных) действий при расследовании хулиганства, предусмотренного ч. 4 ст. 296 УК Украины. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2016. № 3. С. 53–58.
2. Бахчев К. В. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 123–128.
3. Гуковская Н. И., Свешников В. А. Судебно-медицинская экспертиза трупа по делам о насильственной смерти. Пособие для следователей. М.: Госюриздат, 1957. 255 с.
4. Ейсман А. А. Висновок експерта. Структура та наукове обґрунтування. / М.: Юридична література, 1967. 152 с.
5. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 253 с.
6. Очеретяний М. А. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 329–334.
7. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.
8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
9. Справа № 526/397/16-к. Архів Гадяцького районного суду Полтавської обл., 2016 р.
10. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. Монографія. К., 2005. 272 с.
11. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень / Дисер. на здоб. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ. 2005. 210 с.
12. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы : учебно-теоретич. пособие / Х. : Эспада, 2005. 536 с.